

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

What did you just call me? A study on the demonization of political parties in the Netherlands between 1995 and 2011

van Heerden, S.C.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Heerden, S. C. (2014). What did you just call me? A study on the demonization of political parties in the Netherlands between 1995 and 2011.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

NEDERLANDSE SAMENVATTING

Introductie

Sinds 1980 zijn er in verschillende West-Europese landen succesvolle anti-immigratie partijen op het toneel verschenen, zoals bijvoorbeeld *Front National* (FN) in Frankrijk, *Freiheitliche Partei Österreichs* (FPÖ) in Oostenrijk en *Vlaams Belang* (VB) in België. Over het algemeen werden deze partijen met argusogen bekeken door de gevestigde orde (Fennema en Maussen, 2005). In Nederland leek dit type partij lange tijd geen voet aan de grond te krijgen. De *Centrumpartij* (CP, later CD) behaalde op haar hoogtepunt 3 parlementaire zetels, maar raakte daarna snel in verval. De gevestigde politieke orde en media hadden de partij, zo het leek, effectief doodgezwegen en juridisch bestreden. Ook in andere West-Europese landen probeerde de gevestigde orde anti-immigratie partijen de kop in te drukken aan de hand van delegitimering en uitsluiting, al was dit met wisselend resultaat (e.g. Downs, 2001; Husbans, 2002; Widfeldt, 2004).

In reactie op de behandeling van anti-immigratie partijen spreekt Golsan (2003) van de demonisering van Le Pen (FN). Volgens Golsan gebruikt de Franse elite demonisering als strategie om FN klein te krijgen. Voorts spreekt Mouffe (2005) van de demonisering van Haider (FPÖ): door Haider te portretteren als hedendaagse Nazi, probeert de gevestigde orde stemmen terug te winnen. De term demoniseren wordt ook in andere wetenschappelijke studies aangehaald om de moeizame relatie tussen gevestigde partijen en anti-immigratie partijen te illustreren (e.g. Downs et al., 2009; Schafraad et al., 2009; Van Praag, 2005; Van Praag en Walter, 2013; Walter en Van Holsteyn, 2006).

In 2002 werd de term demonisering onderdeel van het Nederlandse vocabulaire, met name na de opkomst van Pim Fortuyn. Begin dat jaar had Fortuyn als lijsttrekker van *Leefbaar Rotterdam* een ongekend electoraal succes behaald in de gemeenteraadsverkiezingen. Zijn landelijke partij *Lijst*

Pim Fortuyn (LPF) stond hoog in de peilingen en overrompelde daarmee de gevestigde orde. Fortuyn was een excentriek politicus die controversiële uitspraken niet schuwde. Dit kwam hem op veel commentaar te staan van journalisten en politici. Hij werd bijvoorbeeld omschreven als iemand met de intelligentie van Hitler en het charisma van Himmler.⁸⁰ In reactie op dit soort aanvallen stelde Fortuyn dat hij werd gedemoniseerd.

Negen dagen voor de landelijke verkiezingen werd Fortuyn vermoord door een politiek activist. De moord leidde tot veel discussie. Sommigen stelden dat de demonisering van Fortuyn het klimaat had geschapen voor de moord. Hoewel deze claim praktisch niet valt te bewijzen of te weerleggen, geeft het aan dat er over demoniseren niet lichtzinnig wordt gedacht. Sinds 2002 heeft de discussie over demoniseren zich in Nederland grotendeels doorgezet. Ook Geert Wilders, politiek leider van de meer recente anti-immigratie partij *Partij voor de Vrijheid* (PVV), beklaagt zich over de demonisering van zijn partij. Ondanks de aanhoudende publieke aandacht voor demonisering is de wetenschappelijke aandacht vooralsnog beperkt gebleven, het concept is nauwelijks onderzocht. Het doel van dit proefschrift is om deze lacune te vullen.

Hoewel demonisering niet een exclusief Nederlands fenomeen is, limiteert deze studie zich tot onderzoek naar de demonisering van Nederlandse politieke partijen tussen 1995 en 2011. Gedurende deze periode zijn er in Nederland meerdere anti-immigratie partijen opgekomen (en ondergegaan) die zich hebben beklagd over demonisering. Nederland lijkt zich daardoor uitstekend te lenen voor een eerste analyse.

Bevindingen per hoofdstuk

In hoofdstuk 1 wordt het begrip demonisering uiteengezet. Van Praag (2005: 30) definieert demonisering als “het afschilderen van een persoon als de personificatie van het kwaad.” In dit proefschrift wordt deze definitie overgenomen, al wordt er op basis van de etymologische betekenis van demonisering de term absoluut toegevoegd. Demoniseren verwijst tenslotte naar de duivel, en die vertegenwoordigt het absolute kwaad. Zodoende

⁸⁰ Zie ‘Pim en Frank’ *Trouw*, 22-12-2001.

is demonisering gedefinieerd als *het afschilderen van een persoon als de belichaming van het absolute kwaad*.

De logische consequentie hiervan is dat demonisering verschillende verschijningsvormen kan hebben, die contextafhankelijk zijn. In dit proefschrift wordt gekeken naar demonisering binnen het politieke domein en specifiek naar demonisering van politici en politieke partijen in Nederland tussen 1995 en 2011. Gegeven de Nederlandse politieke geschiedenis wordt beargumenteerd dat in deze context het Nazi-regime het absolute kwaad vertegenwoordigt. Het Nazi-regime staat in naoorlogs Nederland op eenzame hoogte wanneer het gaat om politieke verschrikking en terreur. Binnen de maatschappij is een diepe morele, historische, juridische en institutionele afkeer verankerd jegens dit regime. Zodoende wordt demoniseren binnen de context van deze studie gedefinieerd als *het afschilderen van een politieke actor als de belichaming van het Nazi-regime*.

Binnen het domein van de politieke communicatie behelst demonisering de meest extreme belediging mogelijk. Gegeven de ernst van de beschuldiging, onderscheidt demonisering zich van mildere vormen van kritiek. Het onderscheid tussen demonisering en stigmatisering is waarschijnlijk het minst duidelijk. Niettemin valt er op drie punten een onderscheid te maken: bereik, oorsprong en implicatie. Het laatste onderscheid betreft dat demonisering, in tegenstelling tot stigmatisering, impliceert dat de gedemoniseerde vernietigd moet worden, aangezien deze het absolute kwaad vertegenwoordigt. Stigmatisering impliceert dat een actor vermeden of buitengesloten moet worden, maar vernietiging is niet noodzakelijkerwijs een logische consequentie.

In hoofdstuk 2 komen de beschrijvende analyses aan bod, maar allereerst wordt in dit hoofdstuk aangegeven hoe de data zijn verzameld. Vijf nationale kranten en drie nationale opiniebladen zijn doorzocht voor gevallen van demonisering. Er is alleen gekeken naar demonisering van Nederlandse politieke partijen die zitting hadden in de Tweede Kamer tussen 1995 en 2011.⁸¹ In totaal zijn 2512 gevallen van demonisering geconstateerd.

Anti-immigratie partijen zijn het meest gedemoniseerd en sociaal-

⁸¹ Met uitzondering van *Trots op Nederland* (TON) en *EénNL*.

democratische partijen hebben het meest gedemoniseerd. De PVV is het meest gedemoniseerd van alle partijen, ook wanneer er gecontroleerd werd voor de jaren dat een partij bestond tussen 1995 en 2011. Wanneer gekeken wordt naar het percentage demonisering in verhouding tot media aandacht voor de partij in het algemeen, dan is de CD het meest gedemoniseerd. Hoofdstuk 2 laat ook zien dat in meer dan vijftig procent van de gevallen geen argument wordt gegeven voor de demonisering. Wanneer er wel sprake is van argumentatie dan valt deze het vaakst in de categorie 'standpunten met betrekking tot immigratie'. In de vijf kranten komt demonisering het meest voor in *De Volkskrant* en het minst in *De Telegraaf*. In de opiniebladen komt demonisering het meest voor in *Elsevier* en het minst in *De Groene Amsterdammer*. In vergelijking met demonisering van andere partijfamilies, wordt demonisering van anti-immigratie partijen iets meer verslagen in *De Volkskrant* en *De Groene Amsterdammer* en iets minder in *NRC Handelsblad*, *Algemeen Dagblad*, *De Telegraaf*, *Vrij Nederland* en *Elsevier*.

In hoofdstuk 3 wordt bekeken onder welke omstandigheden politieke partijen overgaan tot demoniseren. Twee vragen staan centraal. Allereerst, verloopt demonisering langs dezelfde lijnen als algemene negatieve campagnevoering? Ten tweede, is het patroon van demonisering van anti-immigratie partijen gelijk aan dat van andere partijen? De uitkomsten van conditionele logistische regressiemodellen laten zien dat anti-immigratie partijen eerder gedemoniseerd worden door partijen die ideologisch ver van hen af staan, door partijen die verliezen in de peilingen, door gevestigde partijen en door regeringspartijen. Daarnaast wordt aangetoond dat andere partijen eerder worden gedemoniseerd door partijen die ideologisch ver van hen af staan, en door oppositiepartijen. De resultaten geven niet alleen aan dat het patroon van demonisering in hoge mate bepaald wordt door het doelwit (wel/niet anti-immigratie partij), maar ook dat demonisering een unieke dynamiek heeft in vergelijking met negatieve campagnevoering in het algemeen.

In hoofdstuk 4 is het effect van demonisering op het electorale succes van de PVV geanalyseerd. Drie verschillende periodes zijn onderzocht: 1) de periode waarin de partij net was opgestart en niet gezeteld was in de

Tweede Kamer, 2) de periode waarin de partij oppositie voerde en 9 zetels had in de Tweede Kamer, en 3) de periode waarin de partij met 24 zetels de officiële gedoogpartner was van het minderheidskabinet VVD-CDA. Drie afzonderlijke tijdreeksanalyses laten zien dat demonisering enkel in de eerste periode een negatief effect heeft op het electorale succes van de PVV. In de daaropvolgende periodes leidt demoniseren niet tot een afname in partijsteun. In hoofdstuk 4 is ook het effect van media-aandacht (alle berichtgeving, dus positief en negatief) op het electorale succes van de PVV onderzocht. De analyses tonen aan dat de PVV in de eerste en tweede periode gebaat was bij media-aandacht. In de derde periode, toen de partij gedoogpartner was, verdween dit positieve effect.

In hoofdstuk 5 is bestudeerd in hoeverre demonisering van politieke partijen invloed heeft op vertrouwen in het Nederlandse parlement. Wetenschappelijk onderzoek heeft aangetoond dat negatieve campagnevoering politiek vertrouwen onder kiezers verlaagt (e.g. Lau et al., 2007). In tegenstelling tot het voorgaande hoofdstuk is demonisering van *alle* politieke partijen met vertegenwoordiging in het parlement de onafhankelijke variabele. De tijdreeksanalyse (oktober 2002 tot februari 2006) laat zien dat demoniseren inderdaad een negatief effect heeft op vertrouwen in het parlement. Tevens toont de analyse aan dat aandacht voor populistische partijen in de media geen effect heeft op parlementair vertrouwen onder het electoraat.

Hoofdstuk 6 is het concluderende hoofdstuk. In dit hoofdstuk worden de onderzoekbevindingen samengevat, de wetenschappelijke en maatschappelijk relevantie besproken, en de beperkingen en suggesties voor verder onderzoek behandeld. Ik noem hier kort de wetenschappelijke en maatschappelijke relevantie. Om te beginnen draagt de uiteenzetting van het begrip demonisering bij aan de theorievorming rondom politieke communicatie. Specifiek breidt dit proefschrift het werk van Van Praag (2005) verder uit. Daarnaast heeft de operationalisering van demonisering geleid tot een uniek databestand, waarbij het concept gedurende een aanzienlijke tijd nauwkeurig is gemeten.

Ten tweede ondersteunen de bevindingen studies die suggereren

dat er een toename is in negatieve campagnevoering, en met name karakteraanvallen, binnen verschillende West-Europese landen (e.g. Farrell, 2005; Van Praag, 2005; Van Praag en Brants, 2008; Mughan, 2000; Walter, 2010). Tevens ondersteunen de bevindingen het idee dat de komst van Pim Fortuyn en zijn LPF een confrontatiegerichte politieke cultuur heeft geïntroduceerd in Nederland, waarbij de toon van het politieke debat verhard is geraakt (zie ook Bovens en Wille, 2008; Van der Meer, 2010; Van Praag en Brants, 2008).

Ten derde draagt dit proefschrift bij aan literatuur over partijcompetitie en aanvalsgedrag. De bevindingen breiden de vooralsnog hoofdzakelijk Amerikaans georiënteerde literatuur uit en illustreren dat aanvalsgedrag in meerpartijstelsels complexer is dan in tweepartijstelsels (zie ook Walter, 2012; Walter et al., 2014). Daarnaast wordt deze literatuur aangevuld door een specifieke vorm van negatieve campagnevoering te onderzoeken, door te kijken naar doelwitafhankelijk aanvalsgedrag, en door de mogelijkheid te onderzoeken dat aanvallen primair als waarschuwing bedoeld zijn.

Ten vierde bevordert deze studie literatuur over aanvalsstrategieën gericht tegen anti-immigratie partijen. Over het algemeen bestaan er twee soorten strategieën: betrekken/legitimeren of uitsluiten/delegitimeren (Cappocia, 2004; Downs, 2001; 2002; et al., 2009; Husbands, 2002; Kestel en Godmer, 2004; Widfeldt, 2004). Onderzoekers zijn verdeeld over de vraag wat de gevolgen zijn van de verschillende soorten strategieën. Dit proefschrift test specifiek de claim van Downs et al. (2009) dat delegitimeringsstrategieën zoals demonisering electoraal gunstig kunnen zijn voor anti-immigratiepartijen. Dit proefschrift toont enerzijds aan dat demonisering gedurende twee periodes inderdaad geen effect had op het electorale succes van de PVV. Tegelijkertijd tonen de resultaten ook dat demoniseren wel een negatief effect heeft op electorale steun wanneer de partij zich nog in de beginfase bevindt.

Tenslotte versterkt dit proefschrift de literatuur over de 'bijwerkingen' van negatieve campagnevoering. Het voegt zich niet alleen bij studies die aantonen dat negatieve campagnevoering leidt tot minder politiek vertrouwen (e.g. Brader, 2005; Craig and Kane, 2000; Globetti and Hetherington, 2000), maar in bredere zin ook bij studies die aantonen dat

negatieve campagnevoering leidt tot een lagere opkomst bij verkiezingen (e.g. Ansolabehere et al., 1994), het versomberen van de publieke gemoedstoestand (e.g. Leshner en Thorson, 2000; Rahn en Hirshorn, 1999), en het verlagen van doeltreffendheid van de politiek (e.g. Goldstein, 1997). Daarnaast laat deze studie zien dat de hoofdzakelijk Amerikaans georiënteerde literatuur ook van toepassing is op de West-Europese context.

De maatschappelijk relevantie van dit proefschrift is tweeledig. Allereerst verschaft het proefschrift duidelijkheid over een kwestie die de afgelopen tijd maatschappelijke commotie heeft veroorzaakt. Het biedt lezers bijvoorbeeld de mogelijkheid om beter in kaart te brengen welke partijen zijn gedemoniseerd, hoe vaak, wanneer en waarom. Ten tweede stelt dit proefschrift de demoniseerder in staat de consequenties van demoniseren beter in te schatten. Het demoniseren van anti-immigratie partijen kan de partij in de beginfase schade toebrengen, maar daar hangt wel een prijskaartje aan: over het algemeen heeft demoniseren een negatief effect op vertrouwen in het parlement, met alle gevolgen van dien.